

Догматичні аспекти Божественної Літургії святого Іоана Золотоустого. Частина друга.

протоієрей Василь Венрук

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2019-7-47>

Богослужіння має духовно-містичний характер і являється серцевиною християнських і нехристиянських релігій світу – тому безпосередня практична участь людини в процесі християнського служіння є надзвичайно актуальною. Саме в такому релігійному розумінні служіння Богу полягає актуальність даної статті. Служити Богові потрібно духом та істиною (Ін 4: 24). Це внутрішнє служіння Богу, що іменується боговшануванням. Разом з тим богослужіння повинно бути і зовнішнім, оскільки людина складається з душі і тіла. Славословити Бога, складати подяку Йому, просити Його людина повинна і душевно, і тілесно, бо душа і тіло тісно поєднані між собою, душевні рухи виражаються і в тілі. «Від повноти бо серця говорять уста» (Мф 12: 34). Слово Боже надихає нас: «прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі» (1 Кор. 6: 20). Тому через активне служіння Богу вірні отримують благодатну новизну: мир і радість в Дусі Святому. Дана стаття поділена на три частини і у ній розглядається догматичний і таємничий аспекти Божественної Літургії. У другій частині, «оголошених», розкривається просвітницька і спасенницька діяльність Христа, таємниче Його явлення народу та проповідь. Показується активна участь людей у Богослужінні, їхнє просвітлення, підготовка до святого Причастя.

Ключові слова: Трійця, Отець, Син, Святий Дух, приношення, хліб, вино, Агнець, Голгофська Жертва, оголошені, вірні, безкровна жертва, анафора, Євхаристія, Причастя, Дари, епikleза, Тіло і Кров Христа, викуплення, спасіння.

Постановка наукової проблеми. Актуальність даної статті в богословському розумінні обумовлена необхідністю багатостороннього та повноцінного служіння Богові: сповнювати волю Божу; робити те, що Богу угодно; вірити в Бога; надіятись на Бога та

любити Бога. Богослужіння має духовно-містичний характер і являється серцевиною християнських і нехристиянських релігій світу – тому безпосередня практична участь людини в процесі християнського служіння є надзвичайно актуальною. Саме в такому релігійному розумінні служіння Богу полягає актуальність даної статті.

Служити Богові потрібно духом та істиною (Ін 4: 24). Це внутрішнє служіння Богу, що іменується боговшануванням. Разом з тим богослужіння повинно бути і зовнішнім, оскільки людина складається з душі і тіла. Славословити Бога, складати подяку Йому, просити Його людина повинна і душевно, і тілесно, бо душа і тіло тісно поєднані між собою, душевні рухи виражаються і в тілі. «Від повноти бо серця говорять уста» (Мф 12: 34). Слово Боже надихає нас: «прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі» (1 Кор. 6: 20). Тому через активне служіння Богу вірні отримують благодатну новизну мир і радість в Дусі Святому.

Постановка наукової проблеми та її значення завжди гостро стоїть перед дослідником, вимагає від нього клопіткого аналізу проблеми на предмет можливості досягнення результат та його значення в науці. В літургійно-богословській дослідницькій сфері є чимало наукових проблем, з яких можна визначити наступні.

Наскільки зміст сучасної Літургії і священнодійство відповідають древнім апостольським Літургіям? Яким чином в даний час звершується у Таїнстві Євхаристії епikleза – призовання Святого Духа на освячення Дарів в Літургіях греків, арабів і слов'ян та яка між ними різниця? З яких мотивів римо-католики викидають зі своєї меси епikleзу (молитву на освячення Дарів): Чим вони замінюють епikleзу та яке їхнє нове вчення?

Постановка цих проблем у даній статті має догматичне та історичне значення в богословській науці, але не всі богослови у своїх літургійних творах торкаються даної проблематики.

Аналіз досліджень. Вивчаючи дану проблему в літургійно-богословській літературі та характеризуючи, зокрема, кожний науковий твір, можна довести наступне. Автори праць, в яких здебільш розкриваються уставні особливості Літургії, лиш частково торкаються

даної проблеми дослідження, наприклад: «Настольная книга священнослужителя. Т. 1»; «Руководство к изучению Богослужения Православной Церкви» протоієрея Константина Никольского; «Литургика» архієпископа Аверкія та літургійні «Служебники».

Є літургійні твори іншого змісту, скажімо, «Писання мужів апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2». В даному історичному дослідженні розглядається структура Літургій апостолів Якова і Марка. Викладена Літургія Василя Великого і подається літургійний широкий і глибокий богословсько-історичний коментар протоієрея Олександра Шмемана та єпископа Віссаріона.

В творі «Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии» Івана Дмитриевского Літургія пояснюється з позиції Священного Писання і тлумачень святих отців. Автор торкається проблем історії, догматики, права, моралі, містики і символіки Літургії.

У книзі «Догматичне богослів'я» протоієрея В. Вепрука, у підрозділі Таїнство Євхаристії, розкривається співвідношення безкровної жертви з Жертвою Голгофською та інші догматичні питання.

В роботі «Христианство. Энциклопедический словарь. Т. 2», в статті «Литургия», подається короткий огляд і перелік давніх Літургій християнських конфесій та приділяється увага західним месам.

Архімандрит Кипріан Керн у своїй богословській праці «Євхаристія», за свідченням архієпископа Аверкія, детально висвітлює вчення про молитву епїклези – призивання Святого Духа на освячення Дарів за православним і новим католицьким тлумаченням.

Детальний аналіз наявної богословської літератури дає можливість синтезувати дослідження поставленої проблеми, визначити мету і завдання статті та сповна використати літературний потенціал при розкритті даної теми.

Мета і завдання автора цієї статті:

- 1) проаналізувати і висвітлити, наскільки Священне Передання і Писання, тобто земне життя і жертвна викупна діяльність

- Христа та духовний досвід святих отців втілено в літургійний зміст;
- 2) розкрити і показати наскільки наше священнодійство відповідає апостольському;
 - 3) дослідити історичне питання і виявити звичай внесення в епikleзу тропаря третього часу на Літургії;
 - 4) визначити причину втрати католиками в євхаристичному служінні епikleзи;
 - 5) розкрити догматичний і таємничий смисл Літургії. Це основне завдання. Тому, не описуючи достеменно всю структуру, зміст і послідовність Богослужіння, зосередимось в хронологічному порядку на основних аспектах, що стосуються таємничого і догматичного характеру Літургії.

Виклад основного матеріалу. Друга частина Літургії називається Літургією оголошених. Таку назву ця частина служби Божої отримала від самого змісту, богослужбових молитов, пісень, священних дій, повчань, що входять до її складу і містять у собі положення християнської віри, моралі для оголошених. У Древній Церкві під час звершення цієї частини Літургії дозволялось бути присутніми і оголошеним – особам, які готуються до Таїнства хрещення; людям під епітимією, які проходили покаєння, тобто відлучені на деякий час від причастя; а також юдеям, еретикам і язичникам, – слухати читання Священного Писання та повчання священників, єпископів з метою пізнання правил християнської віри. Четвертий Карфагенський Собор 84-м правилом постановив «Єпископ нікому нехай не забороняє увійти в церкву слухати Слово Боже, ні язичнику, ні еретику, ні юдею, навіть до молитов оголошеним»¹. Вони стояли перед дверми храму, а в саму церкву, до вірних, їх не допускали. За приписами 6-го правила Лаодикійського Собору, святий вівтар в їх присутності ніколи не відкривали. Християни з особливим благоговінням і трепетом споглядали святилище. «Коли бачиш відкриту завісу у воротах вівтаря висячу, – говорить святий Іоан

¹ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С.124.

Золотоустий, – тоді помишляй, що відкриваються горні Небеса і сходять Ангели»².

Літургія оголошених за своїм змістом схожа на вечірню. У Древній Церкві Літургія оголошених відправлялася не на престолах, а поза вівтарем, який в час звершення її залишався закритий завісами або до малого входу з Євангелієм, або до виходу оголошених з церкви. На Літургії оголошених згадуються події від Втілення Сина Божого до Його страждань, до останніх днів Його життя. Свята Церква в Літургії оголошених через священні дії нагадує про благодіяння Божі людям, просить їм милості Божої та приготує вірних до достойної молитовної участі у звершенні Святої Євхаристії.

Перед початком великого служіння священник або диякон звершує кадіння вівтаря і всього храму, молиться перед престолом (трапезою) за постановою апостольською (1 Тим. 2: 8), підносячи руки, призиває на себе Духа Святого (Царю Небесний...), тому що Дух Святий є Учителем і Наставником молитви. «Дух підкріплює нас у немочах наших: бо ми не знаємо, про що молитися, як належить, але Сам Дух просить за нас зітханнями невимовними» (Рим. 8: 26). Після цього священник завзято приступає до престолу благодаті (Євр. 4: 16), промовляє ангельську пісню (Лк 2: 14), якою ангели оспівали народження Христа, сповідує Таїнство Втілення Сина Божого і примирення Ним неба і землі та словами псалма (Пс. 50: 17) просить дарувати йому сили і відкрити уста для прославлення Бога. Так і апостол Павло просив, «щоб мені дано було слово, устами моїми відкрите, із завзяттям звіщати таїну благовістування» (Ефес. 6: 19).

Священник бере в руки Євангеліє й починає Літургію оголошених прославленням благодатного Царства Святої Тройці, виголошуючи: «Благословенне Царство Отця і Сина, і Святого Духа...»³, і водночас накреслює Євангелієм хрест над антимінсом. Це значить, що Богослужіння буде звершуватися до Бога, славленого в Трьох Особах, за заповітом Самого Сина Божого, як вдячний спогад про Його життя, викупні діла і хресну смерть, що благовістить нам Священне Євангеліє.

² Там же.

³ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 92.

Виголос священника хор і парафіяни заключають словом «Амінь». Це єврейське слово означає «істинно нехай буде так». Слово «Амінь» вживається в Священному Писанні і служить підтвердженням будь-чого сказаного. Блаженний Ієронім виразно називає його печаткою молитов, а блаженний Феодорит стверджує: «Прості люди після молитовних виголосів, відповідаючи «Амінь» стають учасниками молитовної нагороди, незалежно, хто вони в Церкві»⁴. Вживання слова «Амінь» перенесено із Старозавітної Церкви в Християнську із самого початку її існування. У древні часи в церкві на виголос священника чи на прохання диякона відповідав увесь народ, але спів народу не був злагодженим, тому Лаодикійський Помісний Собор для покращення церковного співу визначив співати вибраним із народу, які знають церковний спів. Так зорганізувались і утворилися церковні хори.

Потім священник або диякон, проголошуючи велику ектенію, закликає присутніх до однодушної молитви і говорить, за що їм належить молитися. Велика або мирна ектенія перекладається з грецької мови як «велике з'єднання», тому що в ній поєднано багато різних прохань, молінь і про всю Церкву взагалі, і про всіх її членів у різних їхніх потребах. Вона складена розлогим чином і знаходиться в чинопослідуваннях Апостольських, а також у Літургіях Якова, брата Господнього⁵, апостола Петра, євангелиста Марка й інших. У творах багатьох учителів Церкви перших віків християнства згадуються молитовні виголоси, схожі на прохання ектенії. Тому велика ектенія, мабуть, давніша від часів Василя Великого і святого Іоана Золотоустого. Вчителі Вселенські в багатьох місцях своїх бесід переконливо стверджують, що молитовні прохання ектенії, виголошувани дияконом на Літургії, натхненні Духом Святим ще тоді, коли вірянам подавалися різні дарування Духа, серед яких і дар молитви⁶.

⁴ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 127.

⁵ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 19, 21–24, 29–32.

⁶ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 128–129.

Наприкінці ектенії священник чи диякон згадує Пресвяту Діву Марію і весь сонм праведників, як у цій, так і в інших ектеніях. Споминати святих значить призивати їх і молитись їм, щоб молитви наші поєдналися з їхніми молитвами, освятилися через таємниче поєднання і піднеслися до Престолу Божого разом з піснеспівами чинів ангельських. На кожне прохання диякона чи священника на великій ектенії клір відповідає від усієї церкви: «*Господи, помилуй!*». Це є спільний заклик людства, що, усвідомивши всю глибину своїх гріхів, молих Вічного Суддю про прощення та просить у Бога милості. Голосом святих пророків, криком сліпців ерихонських, просимо з невідступністю хананеянки, зі смиренням десяти прокажених. Бо милість Господня є джерелом усіх тих благ, яких можемо просити й очікувати від Бога-Промислителя.

Священник у вітварі таємно творить молитву за себе, за людей, за святий храм і молих Бога, щоб Господь вилив на всіх Свої багаті милості і щедроти. Закінчується ектенія виголосом священника, який прославляє Святу Тройцю для утвердження догмата віри про вічну Єдиносущність Сина Божого з Отцем і Духом Святим⁷.

Потрібно зазначити, що в древні часи Літургія оголошених починалася не з молінь ектенії, а зі співу псалмів. Сам святий Іоан Золуустий засвідчує, що прохання ектенії і молитви звершувалися під час Літургії вірних, а не Літургії оголошених. Але обставини в Церкві дещо змінилися. Нині на Літургії немає присутніх ні язичників, ні юдеїв, разом з якими вірним заборонялося молитись у давнину. Нинішня Літургія – це урочисте Богослужіння тільки вірних, яке починається загальним молінням усієї церкви. І не тільки відкривається завіса в царських воротах; а під час служіння архієрея і самі царські ворота відчинені.

Після закінчення великої ектенії хор починає співати антифони. Антифон (противогласник, стихословіє) – це різновид діалогічного піснеспіву віршів, вибраних із псалмів і розділених на три частини, за числом Іпостасей (Осіб Святої Тройці), що співаються в храмі, особливо в монастирях, поперемінно двома хорами (або двома час-

⁷ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 95.

тинами хору). За вченням Церкви, антифони виражають пророцтва та похвали Втіленню Єдинородного Сина Божого, Який прийшов на землю дарувати світові мир. Вони освячують присутніх у храмі і закликають на них особливу благодать Святого Духа. Як стверджує святий Іоанн Золотоустий, «не тільки через Тайни, які лежать перед нами, а й через виголошені пісні Дух сходить»⁸. Цей звичай діалогічного співу запозичений із старозавітного Богослужіння. Тоді вибрані похвальні псалми і пісні співали в старозавітному храмі левіти, розділившись на два хори. У Християнську Церкву антифони введені учнем Іоана Богослова святим Ігнатієм Богоносцем, який був натхнений Духом Святим і керований особливим одкровенням небесним. За переданням, будучи піднесений на небо, бачив на небі ангельські лики, які поперемінно співали, і, наслідуючи ангелів, увів антифонний спів у своїй Антиохійській Церкві⁹. З того часу антифони безперестанно вживаються в молінні і при звершенні Літургії. Повсякденні антифони та зображальні на свята Богородичні, Господні і пам'яті святих мають відповідні святам приспіву і за своїм змістом у Богослужінні відображають сутність святкової події дня.

У кінці другого антифону хори співають тропар «Єдинородний Сину і Слово Боже». Його автором є благочестивий імператор Юстиніан, який побудував у Константинополі величний Софійський храм і постановив співати на Літургії цей тропар Христу-Спасителю. У цій пісні сповідується, проповідується і оспівується вже звершене втілення Сина Божого. Вона має догматичний зміст і направлена проти лжевчення Несторія, який, всупереч Євангелію, неправдиво навчав, що Матір Божу потрібно називати не Богородицею, а Христородицею, боцімто від неї народився Христос як людина, а не Боголюдина. Несторія з його лжевченням осуджено на III Вселенському Соборі. Цей тропар направлений і проти лжевчення Євтихія та Діоскора, які неправдиво

⁸ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 138.

⁹ Архиепископ Аверкий. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 248.

стверджували, що втілення Ісуса Христа і поєднання в Ньому єства людського з Божественним було уявним, а не дійсним. IV (Халкідонський) Вселенський Собор засудив лжевчення та його авторів і на основі Священного Писання висловив сповідання про поєднання Божественного Єства з людським єством у момент зачаття в утробі Діви Марії від Духа Святого в одній Божественній Іпостасі – Синові Божому, Боголюдині¹⁰. Ця пісня містить у собі найвище догматичне православне вчення і сповідання про предвічне народження Сина Божого від Отця, Його втілення і страждання ради нашого спасіння.

Розглянемо значення окремих фрагментів тропаря.

«Єдинородний Сину і Слово Боже».

Друга Особа Святої Тройці іменується Сином Божим, Єдинородним від Отця (Ін 1: 14, 18; 4: 34), тому що вічно народжується від Предвічного Отця із надр Божества, єдиний із єдиного однаково в усій повноті безкінечних Його досконалостей – і тому є «... сьєвом слави і образом іпостасі Його» (Євр. 1: 3). Те, що Син іменується Словом (Ін 1: 1-4), виявляє неосяжний образ безстрасного Його народження.

«Як слово моє від душі моєї народжується: так і Син від Отця родився, – говорить святий Іоан Золотоустий. – Це Слово є внутрішнім глаголом Божим і предвічною в надрах Безначального Отця думкою, якою створені всі речі. Слово, яке народжує Він предвічно, у Самому Собі, яке є досконалим відбитком істини»¹¹.

«Безсмертний еси, Ти зволив ради нашого спасіння тіло прийняти від Пресвятої Богородиці і Пріснодіви Марії... ».

Син Божий за сутністю безсмертний з Отцем, і не виходячи з Його надр, на предвічній Раді Святої Тройці благоволив

¹⁰ Протоієрей Василь Вепрук. Догматичне богослів'я: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. С. 242–246.

¹¹ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 140–141.

спастися людям (Євр. 10: 5-9; 9: 11-15), прийняти на Себе плоть людську від чистої крові непорочної Пресвятої Діви Марії, яку як Матір Іпостасного Бога-Слова вшануємо і величаємо в Церкві Богородицею, а не Христородицею. Бо так – Матір'ю Господа – праведна Єлизавета, сповнившись Святим Духом, назвала Діву Марію (Лк 1: 41-43), що зачала плоттю Бога в утробі від Духа Святого, без чоловіка, і в зачатті, і народженні, і після народження – завжди перебувала Дівою, і так Її убожає Церква¹².

«Незмінно став Чоловіком...».

Син Божий незмінний у Самому Собі. Утілювся, прийняв образ чоловіка, але не змінився в Божественній сутності. Божество в Ньому непохитне, не принижується людською природою, і навпаки¹³.

«Ірозп'ятий був Ти, Христе Боже, і смертю смерть подолав...»

Спаситель був розп'ятий на Хресті, і Своєю смертю умертвив вічну духовну смерть, яка тяжіла над усіма людьми, тому що рід людський за переступ закону був осуджений на вічне відлучення від слави Божої і підданий вічній смерті. Спаситель пролитою на Хресті Кров'ю Своєю обмив гріхи всього людства, звільнив нас від осудження, виклопотав нам виправдання (Євр. 9: 12) і спадкоємство вічного життя, благодать, «як дана нам... а нині відкрилася явленям Спасителя нашого Ісуса Христа, Який зруйнував смерть і явив життя і нетління через благовістя» (2 Тим. 1: 10); «... ми маємо відкуплення Кров'ю Його, прощення гріхів через багатство благодаті Його» (Еф. 1: 7; Кол. 1:14).

«Єдиний Сей Святої Тройці, рівно прославлений з Отцем і Святим Духом».

Син Божий – Друга співпрестольна (за одним Престолом) Особа Пресвятої Тройці – співцарствує і прославляється з Отцем і Святим Духом, як Сам Він перед апостолами у молитві Своїй

¹² Протоієрей Василь Вепрук. Догматичне богослів'я: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. С. 262–263.

¹³ Там же. С. 256.

Предвічному Отцю сповідує: *«щоб бачили славу Мою, яку Ти дав Мені»* (Ін 17: 5, 24).

«Спаси нас».

Цим проханням закінчується тропар, який весь відноситься до Сина Божого, Його прославлення і є молитвою про спасіння наше¹⁴.

Під час співу псалмів 102, 145, антифонів зображальних священник у вітварі читає про себе молитви антифонів, якими просить Владика, який у славі, Всевадного, Всеблагого і Чоловіколюбного, подивитися милостиво на святий храм і присутніх у ньому людей та послати на них свою благодать; зберегти повноту Церкви, прийняти молитви їхні і повернути на користь молільникам; дарувати їм пізнання істини Слова Свого для отримання вічного життя. Ці молитви складені і введені в Літургію святим Василієм Великим, від якого прийняв їх святий Іоан Золотоустий і помістив у свою Літургію.

Після закінчення кожного антифону виголошується мала ектенія, що містить у собі початок і кінець великої ектенії. Дияконом або священником виголошуються малі ектенії, щоб частіше могли християни поєднатися з Господом і не втомилися через довготривале дійство. Священник кожну ектенію заключає виголосом.

Усі молитви на Літургії, крім заамвонної, священник читає таємно, розмовляючи тільки з Богом; але виголоси виконує вголос, щоб усі присутні в храмі вивищували свої душі. Вони відповідають: *«Амінь»*. Кінцеві виголоси священника містять у собі причини, через які ми просимо Бога сповнити наші прохання. Такому способу моління навчив Ісус Христос у молитві *«Отче наш»*, яка закінчується славослів'ям Бога Отця: *«Бо Твоє є Царство і сила, і слава навіки. Амінь»* (Мф 6: 13). Виголосами прославляється слава Його, всемогутність, Влада або Царство: *«Бо Тобі належить усяка слава, честь і поклоніння...»*, *«Бо під Твоєю державою завжди охорону маючи...»*; проситься освячення вірних: *«Бо Ти еси освячення наше...»*; призиваються на християн благодать і щедроти Його:

¹⁴ Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. С. 221.

«*Бо Ти Милостивий і Чоловіколюбний Бог еси...*». Коли молимося за блаженну пам'ять померлих, то виголошуємо: «*Бо Ти еси упокоєння душ наших...*»¹⁵.

У недільні й інші дні, коли за церковним уставом на Літургії співаються Блаженства, замість повсякденних антифонів співаються зображальні псалми 102-й «*Благослови, душе моя, Господа...*» і 145-й «*Хвали, душе моя, Господа...*» та Блаженства з піснями канону. Псалми сповнені щирої подяки Богові за всі благодіяння, як у відкупленні через Єдинородного Його Сина, так і за злиття від Нього щохвилини в очевидних діях благодаті на нас, благодіянь і щедрот. У Літургії співаються тільки ці подячні псалми, а не інші, бо вся Літургія сповнена посилянь і щирих подяк Верховному Єству.

Блаженства взяті з проповіді Ісуса Христа (*Мф 5: 3-12; Лк 6: 20-23*) і названі так, тому що кожне речення, крім останнього, починається словом «*Блаженні*». Вони складають на Літургії оголошених третій антифон, співаються в честь святих того дня і поєднуються з піснями канону. У Блаженствах міститься дев'ять головних євангельських чеснот, які при втіленні підносять людей до досконалого духовного життя. За їхнє виконання Спаситель обіцяє успадкування земних і небесних благ і вічне блаженне Царство, якого перед усіма святими першим удостоївся євангельський розбійник, що в почуттях живої непохитної віри сповідував Спасителя на Хресті Царем і Господом. Тому Блаженства і починаються молінням до Спасителя: «*У Царстві Твоєму пом'яни нас, Господи, коли прийдеши у Царство Твоє*» (*Лк. 23: 42*).

Між Блаженствами читаються третя і шоста пісні канону, які звично містять похвали чеснот прославленого в той день святого.

Властивості, що освячують душу, як промені сонця, витікають із найчистішого світла великих заповідей любові до Бога і ближнього. Така любов, вводячи Царство Боже на землі, робить людей достойними Небесного Царства.

Під час співу третього антифону відбувається малий вхід з Євангелієм. Малий вхід зі всіма молитовними виголосами має бага-

¹⁵ *Дмитревский И.* Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 146.

тогранний духовний зміст. Перед входом священик читає складену і введenu в Літургію Василієм Великим «Молитву входу»: «Владико, Господи Боже наш, що встановив на Небесах чини і воїнства ангелів і архангелів...»¹⁶. Уже тоді віттар був відділений від храму перегородками. Вхід у святий віттар є прообразом входу у Святе Святих, у саме Небо. І як на Небесах предстоять Престолу Божому чини і воїнства архангелів і ангелів, оспівують безперестанно славу Його (Апок. 4: 8-11), так і священик чи архієрей бажає ввійти у святий віттар, тобто у Святе Святих, як у таємниче Небо, для принесення Господеві жертви хваління і сповідання, молитв, щоб разом з ангелами славословити Його милість.

У кінці третього антифону священик, благословляючи вхід, промовляє: «Благословен вхід святих Твоїх...»¹⁷. Цими словами священик просить Бога благословити вхід у Святе Святих до піднесення молитов і славослів'я. Диякон виголошує: «Премудрість. Станьмо побожно». У Давній Церкві цим виголосом диякон давав знати християнам, які сиділи в храмі, що треба встати й уважно вникати в премудрість, яку їм пояснювали або словами, або символічними церковними діями. Ці слова є в Літургіях апостола Якова – брата Господнього; апостола Петра, Марка¹⁸ й інших, звідки їх Васи́лій Великий та Іоан Золотоустий перенесли у свої Літургії¹⁹.

Апостольське слово «Премудрість» Церква зробила виголосом. Священик або диякон багато разів виголошують його, щоб залучити присутніх у храмі християн до особливої уваги і до відповідних священнодійству роздумів.

Літургія за установленням Самого Спасителя повинна відображувати Таїнство спасіння, здійснене відкупленням людського роду: «відкрити всім, у чому полягає будівництво таємниці, споконвіку утаєної в Бозі, Який усе створив Ісусом Христом, щоб нині стала відомою через Церкву начальствам і владам на небесах різноманітна

¹⁶ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 98.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 73–74.

¹⁹ Дмитриевский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 147.

премудрість Божа... » (Еф. 3: 9-10). Тому Церква проповідує премудрість Божу читанням, піснеспівами, молитвами, ознаменовує діями й обрядами богослужбовими Таїнство спасіння. Один з учителів Грецької Церкви роздумує про це так:

«Премудрість. Станьмо прямо! Встромляють у нас умовлянням, щоб ми, споглядаючи і слухаючи, що діється на літургії, розуміли сокровенну Божу премудрість і стояли прямо з подвигом належним; тому що до Бога і Його страшних Таїнств приступати хочемо»²⁰.

У дні великих свят Господніх та інших після виголосу «Премудрість... » приєднуються вірші, які виголошуються при вході у вівтар із святим Євангелієм. Вони закінчують спів третього антифону і тому вибираються з тих же псалмів, які співаються в числі антифонів. Це означає святкове вітання від Церкви Синові Божому. Цими словами прославляється подія празника, що після входу у вівтар оспівується в тропарях. Тому в словах входу міститься пояснення змісту і сили празника. Наприклад, на Різдво Христове із псалма 109, який складає третій антифон, словами: «Із утроби раніше віків Я породив Тебе» (Пс. 109: 3; Євр. 5: 5), Церква святково вітає Сина Божого, від Особи Безначального Його Отця, виголосивши ці слова до Сина в предвічному Його народженні із надр Свого Божества, ставлячи Його після невідкладної Своєї Ради Священником «повік за чином Мелхиседековим» (Пс. 109: 4; Євр. 5: 6).

Вхід з Євангелієм зображує вихід Господа Ісуса Христа на євангельську проповідь. Лампади, свічі, несені перед Євангелієм, означають явлення Предтечі (Ін 1: 6-9), а Євангеліє – Особу Самого Ісуса Христа. Учителі Церкви розуміють це відображення першого приходу у світ Ісуса Христа за пророчими передбаченнями, згаданими в антифонах²¹.

Побачивши, що з північних дверей вівтаря виносять Євангеліє, християни благоговійно поклоняються йому, як Самому Христу.

²⁰ Там же. С. 148.

²¹ Архиепископ Аверкий. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 250.

Диякон піднімає Євангеліє і промовляє: «Премудрість...», тим самим надихаючи присутніх співати пісню «*Прийдіть, поклонімося і припадімо до Христа...*»²². Під її спів відбувається вхід у вівтар.

Древній церковний письменник Іовій описує, що в давнину при звершенні Літургії оголошених священнослужителі не вступали у вівтар до входу з Євангелієм, а коли відбувся вхід, ставали кругом престолу, уподібнюючись серафимському воїнству (Апок. 4: 4-8), співали ангельську Трисвяту пісню (Іс. 6: 1-4; Апок. 4: 4-8), що й понині зберігається Православною Церквою під час архієрейського служіння.

Під спів тропарів священник читає молитву Трисвятого «*Боже Святий, Ти у святих перебуваєш...*»²³, уведену в Літургію патріархом Проклом після Василія Великого й Іоана Золотоустого. Священник молить Бога прийняти пісню Трисвятого від уст вірних, якою вони на землі, ставши в той час перед славою Його величі, співати насмілюються, наслідуючи ангелів. Свята Церква Трисвяту пісню: «*Святий Боже, Святий кріпкий, Святий безсмертний...*» отримала від ангелів через особливе одкровення небесне, описане святим Іоаном Дамаскиним у книзі «*Про віру православну*». У V столітті за повелінням благочестивої царівни Пульхерії та брата її Феодосія II при архієпископі Проклі в Константинополі встановлено на Літургії співати ангельське славослів'я²⁴. Однак, за свідченням того ж святого Дамаскина, «*Трисвята пісня*» складається з двох місць Священного Писання; славослів'я серафимів «*Святий, Святий, Святий Господь Саваоф...*» (Іс. 6: 3) та псалма; «*Прагне душа моя до Бога сильного й живого*» (Пс. 41: 2), а слова «*Помилуй нас*» приєднані Церквою та присвячені Святій Тройці. Трисвяте займає перше місце в усіх моліннях, загальних та індивідуальних. Божественне славослів'я часто повторюється між церковними молитвами, тому що і серафими перед Престолом Бога

²² Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 98–99.

²³ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 99–100.

²⁴ *Архиепископ Аверкий*. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. С. 255.

Вседержителя безперестанно виголошують: «Святий, Святий, Святий...» (Апок. 4: 8).

Трисвяту пісню співають на Літургії сім разів; чотири – на кліросі і три – священнослужителі в середині вівтаря. Число 7 – символ чистоти і досконалості, на початку світу Самим Богом обране і освячене для зображення багатьох Його Таїнств і дій. Сьомого дня спочив Господь від усіх діл, і благословив, і освятив служіння Своє (Бут. 2: 2-3; Вих. 20: 8-10). Сім дарів Духа Святого перечеислює пророк Ісаїя (Іс. 11: 2-3). Сім разів первосвященник окропляв кров'ю тельця чистилище і вівтар (Лев. 16: 14) Сімдесятьма сідминами обчислює пророк Даниїл час помазання Святого Святих, тобто прихід Месії та Його страждання (Дан. 9: 24-27). Так сім разів виголошує Трисвяту пісню Богові і Церква в час звершення Літургії.

Коли хор тричі проспівает Трисвяту пісню, то приєднують славослів'я: «Слава Отцю і Сину, і Святому Духові». Це значить, що пісня Трисвятого містить сповідання всіх Осіб Пресвятої Тройці. «Святий Боже Отче – виголошує святий Іоан Дамаскин, – із нього ж Бог Син і Бог Дух, Святий кріпкий Сину, Іпостасна Божа сило; Святий безсмертний, Духу Святий животворящий»²⁵. Дане православне сповідання направлене проти єретичного вчення Теопасхитів (Богострасників), які неправдиво стверджували, що Божество разом з людськістю страдало в Христі і відносили Трисвяту пісню тільки до єдиної Особи Сина Бога і звично прибавляли до пісні: «розіпнися за нас, помилуй нас». У Священному Писанні зустрічаються вислови, коли імена взаємно замінюються: так що і людське називається божеським, і божеське – людським. Тому й Розіп'ятий у Павла називається Господом слави (1 Кор. 2: 8) і Тим, перед іменем Якого «... схилилося всяке коліно небесних, земних і некельних...» (Флп 2: 10-11; Діян. 20: 28). У них при ясній вказівці на Божественність Особи Господа Ісуса Христа говориться про Його страждання і смерть. Однак потрібно мати на увазі, що,

²⁵ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 160.

вживаючи теопасхитські вислови, Православна Церква не допускає думки про страждання в Христі Його Божественного Єства²⁶.

Після співу Трисвятого настає читання апостольських послань; під час якого архієрей і священник мають право сидіти як рівні апостолам за благодаттю учительства і влади Святого Духа. Коли архієрей або священник іде на горне (наднебесне, вишне) місце, він представляє собою образ Спасителя, молиться і просить благословення від Бога на свій відхід, промовляючи: «Благословен, Хто йде в ім'я Господнє» (Ін 12: 13). Так вітали Спасителя юдеї, коли Він ішов у Єрусалим як Пророк, Первосвященик і Цар Ізраїльський, щоб, за предвічним визначенням Отця Свого (Ін 10: 18; 14: 31), закласти в Єрусалимі основу Нового Завіту (Лк 22: 20; 1 Кор. 11: 25), утвердити Престол Віри і Царство Благодаті на горі Сіон на сповнення пророцтв, «бо від Сіону вийде закон, і слово Господнє – з Єрусалима» (Іс. 2: 3; Пс. 109: 2). Так як усі дії Його високого і таємничого посланництва зображуються в Літургії і в численних символах представляються вірним, то Церква декілька разів повторює цей урочистий Царський клич: «Благословен, Хто йде в ім'я Господнє» (Ін 12: 13).

Горній престол уособлює підвищене сидіння за вівтарним престолом. Горньому місцю в церкві в давні часи надавали особливого значення, як і нині. Поява горніх місць у церкві відноситься до апостольських часів. Яків, брат Господній і перший архієрей Єрусалимської Церкви, мав таке особливе місце, за свідченням історика Євсевія, який називає його апостольським престолом: «Престол Якова, що перший прийняв єпископство Єрусалимської Церкви від самого Спасителя і Апостолів»²⁷. Подібне місце мав і євангеліст Марк в Олександрії.

Воно настільки шанувалося Церквою, що священномученик Петро, архієпископ Олександрійський, за весь час свого святительського служіння не насмілювався ні разу ступити навіть на східці престолу євангеліста Марка, зі страхом споглядаючи на ньому

²⁶ Протоієрей Василь Венрук. Догматичне богослів'я: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. С. 259–260.

²⁷ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 162.

сяюче небесне світло і відчуваючи Божественну силу. Горні місця Григорій Богослов іменує «*другими престолами пресвітерів як голів народу і шановного старійшинства Церкви*»²⁸. Усі церковні письменники ці місця називають священним співпрестолям. Учителі Церкви спершу вважали, що християнське священноначаліє, опікуючись стадом Христовим, установило для себе особливі місця, щоб могли з підвищеного сидіння оглядати християн, присутніх у храмі; бачити їхню увагу до Слова Божого та благоговіння в посланні Богові молитов; бути й самим видимими та почутими.

У наступні віки вчителі Церкви глибше й ширше тлумачили ознаменування цього священного місця, пов'язуючи його з Богом дарованою Ним священству духовною владою та особливою благодатною присутністю Божою в храмі. Новозавітне священство прийняло таку владу, яку ні ангелам, ні архангелам Бог не дав, а дав апостолам: «*Прийміть Духа Святого. Кому відпустите гріхи, тим відпустяться, на кому залишите, залишаться*» (Ін 20: 22). «*Як служителів Христових і будівничих тайн Божих*» (1 Кор. 4: 1) їх уповноважено в Особі Самого Бога управляти Його Церквою. «*Він настановив одних апостолами, інших пророками, інших євангелістами, інших пастирями та вчителями, на довершення святих, на діло служіння, для створення Тіла Христового...*» (Еф. 4: 11-12).

Власне, під престолом чиноначальників ієрархії церковної, зодягнених благодаттю священства і небесним достоїнством, тут розуміється Престол Ісуса Христа як Благодатну присутність Його на землі, обіцяну вірним, зібраним разом в ім'я Його (Мф. 18: 20; 28: 20), так і сам Горній Престол, на якому Він сидить у славі праворуч Бога Отця на небесах (Мк. 14: 62; 16: 19), «*вище від усякого начальства, і влади, і сили, і панування, і всякого імені, названого не тільки в цьому віці, але й у майбутньому*» (Еф. 1: 21). Це означає Його велич, славу і безмежну могутність Царства Його, яким Він володарює над всяким коліном «*небесних, земних і пекельних*» (Флп 2: 10; Мф 28: 18; Ін 17: 2; 1 Пет. 3: 22).

²⁸ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 162.

Високе ознаменування горнього місця підтверджує своїм служінням архієрей або священник, бо кожен, хто звершує Літургію, несе в собі образ Христа. На виголос диякона *«Благослови, владико, горній престол»*, перед тим як сісти, вони підносяться думками своїми до Горнього Престолу слави Царства Ісуса Христа, віддають Йому славослів'я і сповідання: *«Благословен єси на Престолі слави Царства Твого, що сидиши на херувимах, завжди, нині і повсякчас, і на віки віків»*²⁹, – і благословляють горній престол. Тому в багатьох соборах над горнім престолом зображують ікону Христа як Первосвященника в архієрейському облаченні зі всіма священничими атрибутами.

Після сходження на горнє місце слідує читання Апостольських послань і Євангелія. Диякон або священник нагадує про благоговійну увагу для розуміння сили святих слів, виголошуючи: *«Будьмо уважні! Премудрість!»*

Архієрей або священник з горнього місця благословляє і промовляє: *«Мир усім!»*. Так Спаситель вітав учеників, воскресши із мертвих (Ін 20: 19). За Його прикладом так чинили апостоли і їхні наступники. У давній Церкві цей вислів був загальним пастирським благословенням, що виголошувалося від Господа на присутніх. Святий Іоан Золотоустий у своєму слові говорить: *«Оскільки мир є джерелом усіх благ; він призвідник радості. Сей мир приготує шлях любові»*³⁰.

Народ або читець молиться і навзаєм вітає священника словами апостола Павла *«І духові твоєму»* (2 Тим. 4:22; Гал. 6: 18).

«Церква, – говорить давній церковний учитель, – прийнявши від священника настільки спасенне і корисне побажання миру, й сама молиться, вітаючи «і духові твоєму», або «з духом твоїм» ... щоб показати, що служіння його має бути духовним, і він до будівництва великих діл Божих повинен бути

²⁹ Службник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 101.

³⁰ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 166.

просвітлений Духом з висоти і сповнений силою Божественної благодаті»³¹.

Святий Іоан Золотоустий початок відповіді «і духові твоєму» відносить до тих часів, коли дари подавались вірним, і єпископи, керовані Духом Святим, проповідували Слово Боже. Це показує, що народ у давнину відповідав не зі своєї мудрості, а був натхнений Духом Божим³².

Після цього виголошується прокімен, який сповіщає про прихід Христа, служить передмовою читань Послання та Євангелія, пригтовляючи наші думки до розуміння Божих слів, і показує коротко важливість того, що читають на Літургії. Смысл прокіменів тлумачить святий Герман, патріарх Константинопольський. Прокімен означає хор пророків, які, споглядаючи духовно славу Царства Христового і силу Євангелія, вітали Христа в таємничих одкровеннях з віку у вік. Ці піснеспіви сповіщають про Його прихід і звертаються до Нього урочисто, благоговійно та молитовно, наприклад: «... Сидиши на херувимах, явися ... і прийди, спаси нас!» (Пс. 79: 2-3). Прокімени в більшості взяті із псалмів як органа похвал Божих, налаштованого Духом Святим для прославлення Тайнств спасіння.

Слово Боже проповідувалося євреям при скинії, потім при храмі і в синагогах щосуботи (Діян. 15: 21). І Господь Ісус Христос у суботу в синагозі читав книгу пророка Ісаї і пояснював прочитане (Лк 4: 16-21). Подібним чином чинили й апостоли (Діян. 17: 2). Приклад Ісуса Христа і апостолів узаконив читання Священного Писання за новозавітним Богослужінням. Читання послань, Євангелія і книг Старого Завіту було введено з перших часів християнства. Давні християни читання Апостольських послань, а також процтв із книг Старого Завіту слухали, сидячи на своїх місцях³³. Це право надано нині Церквою тільки архієреям і пресвітерам. Святий Ісидор Пелусіот говорить:

³¹ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 167.

³² Там же.

³³ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 20-21, 74-76.

«Коли Сам Істинний Пастир через явлення Свого достойно поклоніння Євангелія приходить (тобто, коли читання Євангелія починається), тоді єпископ встає зі свого місця і знімає з рамен своїх знак наслідування (омофор), показуючи цим, що Сам тоді присутній Господь, Наставник пастирської повинності, Бог і Владика»³⁴.

Один із дияконів, прийнявши омофор, тримає його розпростертим на руках і, йдучи перед Євангелієм, виносить на амвон не тільки в знак достоїнства його, але щоб показати смирення архієрея перед благовістунням Ісуса Христа.

Після закінчення читання Апостола перед читанням Євангелія, хор співає пісню «Алилуя». Це єврейське слово означає «Хвалить Господа». Воно вживається Церквою без перекладу, тому що багатозначність його і силу іншими мовами краще висловити неможливо.

Одрокнення засвідчує, що святий Іоан чув, як на небесах блаженні Духи, урочисто святкуючи шлюб Агнця, хвалили Бога, говорячи: «Алилуя!» (Одрк. 19: 1, 6-7). Зібрання вірних, наслідуючи на землі цю радісну урочистість Церкви первородних, співають ту ж пісню при виносі Євангелія на амвон, що означає явлення Самого Бога народу.

Між співом «Алилуя» виголошуються вірші, що називаються Алилуаріями (Тов. 13: 18), які вибираються з псалмів. Вони приєднуються, щоб, довше співаючи «Алилуя», дати можливість завершити кадіння храму.

Кадіння установлене в знак благоговіння перед читанням Євангелія, у таємниче ознаменування, що через євангельську проповідь благодать Святого Духа, розлившись у всі кінці світу, наповнила серця людей у життя вічне. Апостол Павло у своєму посланні називає проповідників Євангелія пахощами: «... і пахощі пізнання про Себе розповсюджує через нас у всякому місці. Бо ми Христові пахощі Богові...» (2 Кор. 2: 14-15). Запашне кадіння фіміаму звершу-

³⁴ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 170.

ється в ознаменування благодаті Святого Духа, що сходить в серця вірних, які з благоговінням слухають Слово Боже³⁵.

Щоб почуте Слово Боже послужило присутнім на користь і спасіння душі, священник перед читанням Євангелія молиться і просить Бога: *«Засвіти в серцях наших, Чоловіколюбний Владико, Богопізнання Твого нетлінне світло, і відкрий мислені очі наші на розуміння євангельської проповіді Твоєї...»*³⁶.

Диякон як представник того євангеліста, якого має читати з амвона, просить дозволу на читання Євангелія: *«Благослови, владико, благовістителя...»*. Таке урочисте звернення диякона до священника або архієрея є свідченням того, що священник або архієрей передає диякону свою благодатну апостольську владу проповідувати Слово Боже. При цьому він просить Бога: *«... нехай дасть тобі слово благовістити силою великою на сповнення Євангелія улюбленого Сина Свого, Господа нашого Ісуса Христа»*³⁷. Частина слів даної молитви взяті із псалма (Пс. 67: 12).

Перед читанням Євангелія хор від імені всіх присутніх у храмі, або разом з присутніми, сердечно дякує Богові, що сподобив вислухати спасенні тайни Євангелія: *«Слава Тобі, Господи, слава Тобі»*³⁸.

За тлумаченнями святих отців Церкви, Сам Господь невидимо, через священника або диякона, викладає вірним євангельську істину. Тому диякон, починаючи читати Євангеліє, промовляє: *«Говорить Господь...»*, – а вірні, за настановами вчителів, повинні слухати Євангеліє, уявляючи, що Сам Господь промовляє до них. На знак того, що Євангеліє подає світло богорозуміння, яке просвіщає слухачів пізнанням спасенних Тайн, перед аналоєм, на якому лежить Євангеліє під час читання, ставиться запалена свіча, а на архієрейській службі іподиякони або диякони тримають засвічені дикирій і трикирій.

³⁵ Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. С. 227.

³⁶ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 102-103.

³⁷ Там же.

³⁸ Служебник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. С. 104.

Після читання Євангелія починається сугуба ектения – моління, яке підноситься від усієї душі з глибоким благоговінням. Духовенство зі всіма присутніми в храмі звертаються до Бога, просячи Його вислухати піднесені ними молитви. На кожне прохання диякона або священника присутні підносять спільний заклик до Бога, тричі виголошуючи: «*Господи помилуй!*». Тому ці моління і називають сугубими ектениями.

Аналогічно ці моління складені в Літургії апостола Якова³⁹ та інших святих апостолів. Тому початок ектеній давніший від часів Василя Великого й Іоана Золотоустого; але виголошувати ектенії після Євангелія впродовж ще Літургії оголошених установлено вже після святого Іоана Золотоустого.

Благальна молитва, яку читають між проханнями ектенії, введена Васиєм Великим. Священник молиться, щоб посилити перед Престолом Благодаті всезагальні молитви Церкви і просить Бога прийняти щиру молитву, помилувати нас і послати Свої щедроті на всіх людей.

Наступні молитви за оголошених звершує Церква ще з апостольських часів. Вони складені в Літургії святих апостолів⁴⁰. Василій Великий та Іоан Золотоустий прийняли їх у свої Літургії, скоротивши і змінивши виголоси⁴¹. Порядок їх наступний. Священник або диякон виголошує ектенію: «*Оголошені, помоліться Господеві*». Цей заклик спонукає їх молитися за себе; тому що Бог спасає людину тільки за її згодою та її участю, коли вона добровільно проявляє турботу про вічне блаженне життя своєї душі.

Потім диякон просить вірних піднести свої молитви Господеві за оголошених.

Святий Іоан Золотоустий зазначає, що вірні, причащаючись Святих Тайн, можуть молитися за оголошених частіше і полум'яніше, щоб Господь помилував їх; «*щоб просвітив їх словом істини*» в піз-

³⁹ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 21-24.

⁴⁰ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. С. 24, 78.

⁴¹ *Дмитревский И.* Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 178.

нанні догматів віри; *«щоб відкрив їм Євангеліє правди»* – єдине істинне і вічне слово живого Бога, яке благовістить наше виправдання і надію нашого спасіння вірою Христовою (Еф. 1: 18; Рим. 3: 21-22). Євангеліє робить людей праведними і здатними виправдатись на Суді Божому за клопотанням Спасителя світу⁴².

Цими проханнями диякон схиляє оголошених до хрещення, показуючи, що Євангеліє не тільки очищає людину від гріха, а й веде її до всіх чеснот і через хрещення приєднує до Святої Своєї Соборної Апостольської Церкви. Потім диякон велить їм схилити голови, щоб висловити свою покірність і готовність прийняти Боже благословення.

Священник тайно проголошує над оголошеними молитву, якою просить Бога *«зглянутись на них, що впокорили себе перед Ним; удостоїти їх, щоб вони «через купіль відродження і оновлення Святим Духом» (Тит. 3: 5) у животворних струменях хрещення обмили гріховні нечистоти, «скинувши стародавню людину з ділами її та вдягнувшись у нову» (Кол. 3: 10), «створену за Богом, у праведності і святості істини» (Еф. 4: 24). Тобто священник молиться приєднати їх до Церкви, щоб вони разом з вірними славили пречесне й величне ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.*

Хрещення називається апостолом Павлом *«купіллю відродження»*, що священнодіє в нас. Образ воскресіння з мертвих дарує життя нове, творить нас новими не за єством, а по благодаті усиновленням Небесному Отцю, *«щоб, виправдавшись Його благодаттю, ми за упованням стали спадкоємцями вічного життя» (Тит. 3: 7).*

Одяг нетління, боготкана риза безсмертя, полягає в непорочності і Святині Христовій, вірою нам дарується і засвоюється; у яку ми зодягаємось, сходячи в таємничу купіль, як в утробу матерню, для відродження нашого, *«... для живого уповання, для спадщини нетлінної, чистої, нев'янучої, яка зберігається на небесах» (1 Пет. 1: 3-4). Дух Святий устами апостола Павла вітає вірних: «... усі ви, що в Христа хрестилися, у Христа одяглися» (Гал. 3: 27).*

⁴² Там же. С. 179.

Хор з народом на закінчення молитовного виголосу священника і всієї Літургії оголошених співає: «Амін».

Диякон або священник, виголошує: «Оголошені, вийдіть». На цьому закінчується друга частина Літургії оголошених.

У даний час молоді священники часто запитують, для чого читати молитви за оголошених і промовляти «Оголошені, вийдіть», коли в храмі немає ні оголошених, ні тих, що каються. Однак такі люди можуть бути в інших храмах і місцях, а тому християнська любов зобов'язує нас молитися за них. І взагалі, треба робити все, що залишила нам свята давність.

Літургією вірних називається третя, найважливіша частина літургії, на якій Чесні Дари, приготовлені на проскомидії, силою і дією Святого Духа перетворюються в Тіло і Кров Христові та підносяться в спасенну для людей жертву Богові, а потім подаються вірним для причастя. У Літургії вірних відображені страждання Господні, смерть, сходження в пекло, погребіння, воскресіння, вознесення на небо, сидіння праворуч Бога Отця і Друге пришестя на землю. Всевишньому приносять похвалу і подяку на спогад смерті Сина Його і за всі, отримані від Нього, благодіяння. Ця Літургія називається молитвами вірних, тому що в давнину тільки вірні, що прийняли православну віру через Таїнство хрещення і залишилися вірними обіцянкам, даним при хрещенні, достойні слухати і споглядати її неосяжні Таїнства, мали право предстати і молитися при їх таємничім звершенні. У склад цієї частини літургії входять найважливіші священнодійства: 1. Перенесення Чесних Дарів з жертovníка на престол, духовна підготовка вірних до молитовної участі при звершенні безкровної жертви. 2. Звершення Таїнства Євхаристії з молитовними спогадами членів Церкви Небесної і земної. 3. Приготовлення і причастя священнослужителів і мирян. 4. Подяка Богові за причастя і благословення на вихід з храму⁴³.

⁴³ Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. С. 233; Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. С. 181.

Висновки. Підсумовуючи догматичне і таємниче тлумачення Літургії, дуже важко обмеженою людською мовою описати ширину і виразити глибину сокровенних Божественних дій на Богослужінні, які сягають у неосяжну вічність. Оскільки Літургія має видиму обрядову сторону, коротко можна сказати наступне. Літургія як видимо-духовний організм має Божественне походження, розвивалась в залежності від церковних потреб, викликів та історичних обставин. Сучасна Літургія, незважаючи на історичну трансформацію, в основних євангельських обрядах, догматичному вченні відповідає апостольським Богослужінням. Літургія невід'ємна, порою найважливіша складова Церкви – Тіла Христового. Зібрання вірних, священства на служіння Богу, священнодійство відбувається видимо за участі невидимих небожителів, святих ангелів і Самого Бога в Святій Трійці. Богослужіння втілило в себе пророцтва, спасенні події з життя та діяльності Христа: Його народження, проповідь Євангелія, чудеса, безкровну жертву, добровільні страждання і смерть за гріхи людства, сходження душею в пекло, воскресіння і вознесіння на небо, а також сходження Святого Духа на апостолів і первинну Церкву. У другій частині Літургії, «оголошених», священнодійство просвітає людей духом Божественної премудрості через служіння і слухання Слова Божого, таємниче але реальне явлення Христа народу і Його проповідь Євангелія. Проповідується догмат про втілення Сина Божого, Його Боголюдськість та спасенницьку місію.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.
2. Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. 704 с.
3. *Архиепископ Аверкий*. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. 525 с.

4. *Никольский Константин, протоиерей*. Руководство к изучению Богослужения Православной Церкви. Киев: Издательство имени святителя Льва, папы Римского, 2008. 328 с.
5. *Дмитревский Иван*. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. 464 с.
6. Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2. Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. 643 с.
7. *Епископ Серафим Звездинский*. Хлеб Небесный. Проповеди с толкованием о Божественной Литургии. Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2013. 94 с.
8. *Вепрук Василь, протоієрей*. Догматичне богослів'я: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. 516 с.
9. Службеник. Частина перша. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. 262 с.
10. Христианство. Энциклопедический словарь. Том 2. Москва. Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1995. 670 с.

References:

1. *Biblia: Knyhy Sviashchenoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitu v ukrainskomu pereklyadi z paralelnymy mistsiamy ta dodatkamy / Pereklad Patriarkha Filareta (Denysenka)* – К.: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii UPTs KP, 2004. 1416 s.
2. *The Cleric's Desk Book*. (1992). T. 1. Moskva: Yzdatelskyi otdel Moskovskoho Patryarkhata [in Russian].
3. *Arkhyepyskop Averkyi*. (2000). Liturgy. Posmertnoe yzdanye pod redaktsyei Arkhyepyskopa Lavra [in Russian].
4. *Nykolskyi Konstantyn, protoyerei*. (2008). A Guide to the Study of Orthodox Church Worship. Kyev [in Russian].
5. *Dmytrevskiy Ivan*. (2009). A historical, dogmatic and mysterious explanation of the Divine Liturgy. M.: Obshchestvo sokhraneniya lyturhycheskoho naslediya [in Russian].
6. *The scriptures of the Men of the Apostles. The liturgical heritage of the early Church*. (2011). Ch. 2. Chernivtsi: Vydavnytstvo Chernivetskoï yeparkhii [in Ukrainian].
7. *Epyskop Serafym Zvezdynskiy*. (2013). Bread of Heaven. Propovedy s tolkovanyem o Bozhestvennoi Lyturhyi. Sviato-Uspenskaia Pochaevskaia Lavra [in Russian].
8. *Vepрук Vasyl, protoiierei*. (2012). Dogmatic Theology: a tutorial. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte [in Ukrainian].
9. *Missal*. (2011). Chastyna persha. Kyiv: Vydavnychiy viddil UPTs KP [in Ukrainian].
10. *Christianity. Encyclopedic Dictionary*. (1995). Tom 2. Moskva. Nauchnoe yzdatelstvo «Bolshaia Rossyiskaia entsyklopediya» [in Russian].